

Analiz-II Final konularıyla ilgili çözüm örnekleri.

1. $z = e^{x^2+y^2} + \ln(1+xy)$ fonksiyonunun birinci ve ikinci mertebeden tüm kısmi türevlerini bulunuz.

Çözüm: Verilmiş fonksiyon elemanter fonksiyonlardan cebirsel ve bileşke işlemleri yardımıyla oluşturulmuştur. $D(f) = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid 1+xy > 0\}$ kümesinde tanımlıdır. Elemanter fonksiyonların türev formüllerine ve diferansiyelleme kurallarına göre kısmi türevlerini bulalım.

$$z'_x = e^{x^2+y^2} \cdot 2x + \frac{y}{1+xy}, \quad z'_y = e^{x^2+y^2} \cdot 2y + \frac{x}{1+xy},$$

$$z''_{xx} = \left(e^{x^2+y^2} \cdot 2x + \frac{y}{1+xy} \right)'_x = e^{x^2+y^2} \cdot 2x \cdot 2x + 2e^{x^2+y^2} - \frac{y^2}{(1+xy)^2} = (4x^2 + 2)e^{x^2+y^2} - \frac{y^2}{(1+xy)^2},$$

$$z''_{xy} = \left(e^{x^2+y^2} \cdot 2x + \frac{y}{1+xy} \right)'_y = e^{x^2+y^2} \cdot 2x \cdot 2y + \frac{1 \cdot (1+xy) - yx}{(1+xy)^2} = 4xye^{x^2+y^2} + \frac{1}{(1+xy)^2},$$

$$z''_{yx} = \left(e^{x^2+y^2} \cdot 2y + \frac{x}{1+xy} \right)'_x = e^{x^2+y^2} \cdot 2y \cdot 2x + \frac{1 \cdot (1+xy) - yx}{(1+xy)^2} = 4xye^{x^2+y^2} + \frac{1}{(1+xy)^2},$$

$$z''_{yy} = \left(e^{x^2+y^2} \cdot 2y + \frac{x}{1+xy} \right)'_y = e^{x^2+y^2} \cdot 2y \cdot 2y + 2e^{x^2+y^2} - \frac{x^2}{(1+xy)^2} = (4y^2 + 2)e^{x^2+y^2} - \frac{x^2}{(1+xy)^2},$$

$\forall (x, y) \in D(f)$ için.

2. $z = xye^{x+y}$, $x = 2uv$, $y = u^2 - v^2$ iken $\frac{\partial z}{\partial x}$, $\frac{\partial z}{\partial y}$ kısmi türevlerini zincir kuralına göre bulunuz.

Çözüm: İlk önce zincir kuralının uygulanabilirliğini teyit edelim. $z = f(x, y) = xye^{x+y}$ fonksiyonu $D(f) = \mathbb{R}^2$ kümesinde, $x = \varphi(u, v) = 2uv$, $y = \psi(u, v) = u^2 - v^2$ fonksiyonları ise $D(\varphi) = D(\psi) = \mathbb{R}^2$ kümesinde, ayrıca $z = f(\varphi(u, v), \psi(u, v))$ bileşke fonksiyonu $\forall (u, v) \in \mathbb{R}^2$ için tanımlıdır. $\forall (x, y) \in D(f)$ noktasında

$$z'_x = (xye^{x+y})'_x = ye^{x+y} + xy(e^{x+y})'_x = ye^{x+y} + xye^{x+y} = y(1+x)e^{x+y},$$

$$z'_y = (xye^{x+y})'_y = xe^{x+y} + xy(e^{x+y})'_y = ye^{x+y} + xye^{x+y} = y(1+x)e^{x+y},$$

ve her $\forall (u, v) \in \mathbb{R}^2$ için $x'_u = (2uv)'_u = 2v$, $x'_v = (2uv)'_v = 2u$, $y'_u = (u^2 - v^2)'_u = 2u$,

$y'_v = (u^2 - v^2)'_v = -2v$ sonlu kısmi türevleri vardır. O halde bileşke fonksiyonunun z'_u , z'_v kısmi

türevleri her $\forall (u, v) \in \mathbb{R}^2$ noktasında vardır ve bu türevler zincir kuralına göre bulunabilir:

$$z'_u = z'_x \cdot x'_u + z'_y \cdot y'_u = y(1+x)e^{x+y} 2v + x(1+y)e^{x+y} 2u =$$

$$e^{2uv+u^2-v^2} (2uv+1)(u^2-v^2)2v + e^{2uv+u^2-v^2} 2uv(1+u^2-v^2)2u =$$

$$e^{2uv+u^2-v^2} 2u[(2uv+1)(u^2-v^2) + 2u^2(1+u^2-v^2)],$$

$$z'_v = z'_x \cdot x'_v + z'_y \cdot y'_v = y(1+x)e^{x+y} 2u - x(1+y)e^{x+y} 2v =$$

$$e^{2uv+u^2-v^2} (2uv+1)(u^2-v^2)2u - e^{2uv+u^2-v^2} 4uv^2(1+u^2-v^2) =$$

$$e^{2uv+u^2-v^2} 2u[(2uv+1)(u^2-v^2) - 2v^2(1+u^2-v^2)], \quad \forall (u, v) \in \mathbb{R}^2.$$

3. $z^3 + z^2x + 2zx^2y - 2 = 0$ denkleminin, $(1,0,1)$ noktasının yakın komşuluğunda bir $z = \varphi(x, y)$ kapalı fonksiyonunu tanımladığını gösteriniz. $\frac{\partial z(x, y)}{\partial x}, \frac{\partial z(x, y)}{\partial y}$ kısmi türevlerini ve bu türevlerin $(1,0)$ noktasında değerlerini bulunuz.

Çözüm: İlk önce $M_0(1,0,1)$ noktasının yakın komşuluğunda kapalı fonksiyonun varlığı ve türevlenebilirliği hakkında teoremin şartlarının sağlandığını kontrol edelim. $F(x, y, z) = z^3 + z^2x + 2zx^2y - 2$ fonksiyonu $D(F) = \mathbb{R}^3$ kümesinde özel durumda $(1,0,1)$ noktasının bir $R = [1 - \delta_1, 1 + \delta_1] \times [-\delta_2, \delta_2] \times [1 - \Delta, 1 + \Delta]$, $(\delta_1 > 0, \delta_2 > 0, \Delta > 0)$ prizmatik komşuluğunda da tanımlı ve süreklidir. $F(1,0,1) = 1^3 + 1^2 \cdot 1 + 2 \cdot 1 \cdot 1^2 \cdot 0 - 2 = 0$ yani $(1,0,1)$ noktası denklemi sağlıyor. Ayrıca

$$F'_x(x, y, z) = (z^3 + z^2x + 2zx^2y - 2)'_x = z^2 + 4zxy, \quad F'_y(x, y, z) = (z^3 + z^2x + 2zx^2y - 2)'_y = 2zx^2$$

$$F'_z(x, y, z) = (z^3 + z^2x + 2zx^2y - 2)'_z = 3z^2 + 2zx + 2x^2y, \quad \forall (x, y, z) \in \mathbb{R}^3$$

sonlu kısmi türevleri mevcut olup, polinom fonksiyonu olarak R 'de süreklidirler. $F'_z(1,0,1) = (3z^2 + 2zx + 2x^2y)|_{(1,0,1)} = 3 \cdot 1 + 2 \cdot 1 \cdot 1 + 2 \cdot 1 \cdot 0 = 5 \neq 0$ dır. Bu durumda teorem gereği $F(x, y, z) = 0$ denklemi $(1,0,1)$ noktasının bir yakın komşuluğunda $z = \varphi(x, y)$ kapalı fonksiyonunu tanımlar. Diğer bir deyişle en az bir $0 < \delta < \min(\delta_1, \delta_2)$ için $N_0(1,0)$ 'ın bir $U_\delta(N_0)$ komşuluğunda tanımlı, sürekli ve sürekli türevlenebilir $z = \varphi(x, y)$ kapalı fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonun kısmi türevleri $\forall (x, y) \in U_\delta(N_0)$ ve $F(x, y, z) = 0$ şartını sağlayan $z = \varphi(x, y)$ için

$$\frac{\partial z(x, y)}{\partial x} = -\frac{F'_x(x, y, z)}{F'_z(x, y, z)} = -\frac{z^2 + 4zxy}{3z^2 + 2zx + 2x^2y}$$

$$\frac{\partial z(x, y)}{\partial y} = -\frac{F'_y(x, y, z)}{F'_z(x, y, z)} = -\frac{2zx^2}{3z^2 + 2zx + 2x^2y}, \quad (F'_z(x, y, z) \neq 0, \forall (x, y, z) \in U_\delta(N_0))$$

formülleri ile bulunur. Buradan $(1,0)$ noktasındaki türevleri ($z = z(1,0) = 1$ alınmakla)

$$\frac{\partial z(1,0)}{\partial x} = -\frac{z^2 + zxy}{3z^2 + 2zx + 2x^2y} \Big|_{(1,0,1)} = -\frac{1^2 + 1 \cdot 1 \cdot 0}{3 \cdot 1^2 + 2 \cdot 1 \cdot 1 + 2 \cdot 1^2 \cdot 0} = -\frac{1}{5}$$

$$\frac{\partial z(1,0)}{\partial y} = -\frac{2zx^2}{3z^2 + 2zx + 2x^2y} \Big|_{(1,0,1)} = -\frac{2 \cdot 1 \cdot 1^2}{3 \cdot 1^2 + 2 \cdot 1 \cdot 1 + 2 \cdot 1^2 \cdot 0} = -\frac{2}{5}$$

bulunur.

4. $x^2 + 6xy + 5y^2 + z^2 = 1$ denklemiyle verilen yüzeyin $P_0(1,-1,1)$ noktasında teğet düzlemin ve normalinin denklemlerini bulunuz.

Çözüm: İlk önce $P_0(1,-1,1)$ noktasının yüzey üzerinde bulunduğunu kontrol edelim. $1^2 + 6 \cdot 1 \cdot (-1) + 5(-1)^2 + 1^2 = 1 - 6 + 5 + 1 = 1$ olduğundan bu geçerlidir. Teğet düzlemin normal vektörünü bulmak için denklemi $F(x, y, z) = x^2 + 6xy + 5y^2 + z^2 - 1 = 0$ şeklinde yazalım ve

$$F'_x(x, y, z) = (x^2 + 6xy + 5y^2 + z^2 - 1)'_x = 2x + 6y, \quad F'_y(x, y, z) = (x^2 + 6xy + 5y^2 + z^2 - 1)'_y = 6x + 10y,$$

$$F'_z(x, y, z) = (x^2 + 6xy + 5y^2 + z^2 - 1)'_z = 2z \text{ kısmi türevlerini bulalım. Bu türevler } \forall (x, y, z) \in \mathbb{R}^3$$

noktasında süreklidir, dolayısıyla $P_0(1,-1,1)$ noktasında da süreklidir ve bu noktada teğet düzlem vardır. Bu noktada

$$F'_x(P_0) = F'_x(1, -1, 1) = (2x + 6y)|_{(1, -1, 1)} = 2.1 - 6.1 = -4,$$

$$F'_y(P_0) = F'_y(1, -1, 1) = (6x + 10y)|_{(1, -1, 1)} = 6.1 + 10.(-1) = -4,$$

$$F'_z(P_0) = F'_z(1, -1, 1) = (2z)|_{(1, -1, 1)} = 2.1 = 2 \text{ buluruz.}$$

Buna göre normal vektör $\vec{N} = -4\vec{i} - 4\vec{j} + 2\vec{k}$ olur. O halde teğet düzlemin denklemi $-4(x-1) - 4(y+1) + 2(z-1) = 0$ veya $-4x - 4y + 2z - 2 = 0$ yahut $2x + 2y - z + 1 = 0$ şeklinde bulunur. $P_0(1, -1, 1)$ noktasından geçen normal doğunun denklemi

$$\frac{x-1}{-4} = \frac{y+1}{-4} = \frac{z-1}{2} \text{ veya } \frac{x-1}{2} = \frac{y+1}{2} = \frac{z-1}{-1} \text{ şeklinde yazılır.}$$

5. $z = x^3 + y^3 - 3x^2 + 3y^2 + 1$ fonksiyonunun yerel ekstremum noktalarını ve ekstremum değerlerini bulunuz.

Çözüm: $f(x, y) = x^3 + y^3 - 3x^2 + 3y^2 + 1$ polinom fonksiyonu olduğu için $D(f) = \mathbb{R}^2$ kümesinde tanımlıdır, süreklidir ve her $(x, y) \in \mathbb{R}^2$ noktasında sonlu

$$f'_x(x, y) = (x^3 + y^3 - 3x^2 + 3y^2 + 1)'_x = 3x^2 - 6x, \quad f'_y(x, y) = (x^3 + y^3 - 3x^2 + 3y^2 + 1)'_y = 3y^2 + 6y$$

$$f''_{xx}(x, y) = (3x^2 - 6x)'_x = 6x - 6, \quad f''_{xy}(x, y) = f''_{yx}(x, y) = (3x^2 - 6x)'_y = 0$$

$$f''_{yy}(x, y) = (3y^2 + 6y)'_y = 6y + 6$$

kısmi türevleri mevcuttur, ayrıca bu kısmi türevler $\forall (x, y) \in \mathbb{R}^2$ noktasında süreklidirler. O halde

yerel ekstremum için aday noktalar $\begin{cases} f'_x(x, y) = 3x^2 - 6x = 0 \\ f'_y(x, y) = 3y^2 + 6y = 0 \end{cases}$ sistemin sağlayan stasyoner (durağan)

$(x, y) \in \mathbb{R}^2$ noktalarıdır. Bu sistemi bilinen yöntemlerin biri ile çözelim.

$$\begin{cases} 3x^2 - 6x = 0 \\ 3y^2 + 6y = 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} 3x(x-2) = 0 \\ 3y(y+2) = 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} x(x-2) = 0 \\ y(y+2) = 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} x = 0 \text{ veya } x = 2 \\ y = 0 \text{ veya } y = -2 \end{cases} \Rightarrow$$

$(0, 0), (0, -2), (2, 0), (2, -2)$ kritik noktalarını elde ederiz. Bu noktaların her birinde, ekstremum için yeterli şarttan yararlanarak yerel ekstremum değerinin varlığını inceleyelim. Bu amaçla her kritik noktada $\Delta(x, y) = f''_{xx}(x, y)f''_{yy}(x, y) - [f''_{xy}(x, y)]^2 = 36(x-1)(y+1)$ diskriminantının ve $f''_{xx}(x, y)$ (veya $f''_{yy}(x, y)$) türevinin değerlerini dikkate alalım.

$(0, 0)$ noktasında $\Delta(0, 0) = 36(x-1)(y+1)|_{(0,0)} = 36.(-1).1 = -36 < 0 \Rightarrow$ yerel ekstremum değeri yoktur, $(0, 0)$ eğri noktasıdır.

$(0, -2)$ noktasında $\Delta(0, -2) = 36(x-1)(y+1)|_{(0,-2)} = 36.(-1).(-1) = 36 > 0$ ve

$f''_{xx}(0, -2) = 6(x-1)|_{(0,-2)} = -6 < 0$ olduğundan $(0, -2)$ yerel maksimum noktası,

$z_{\max} = f(0, -2) = (x^3 + y^3 - 3x^2 + 3y^2 + 1)|_{(0,-2)} = 0^3 + (-2)^3 - 3.0^3 + 3(-2)^2 + 1 = 5$ yerel maksimum değeridir.

$(2, 0)$ noktasında $\Delta(2, 0) = 36(x-1)(y+1)|_{(2,0)} = 36.1.1 = 36 > 0$ ve $f''_{xx}(2, 0) = 6(x-1)|_{(2,0)} = 6 > 0$

olduğundan $(2, 0)$ yerel minimum noktası,

$z_{\min} = f(2, 0) = (x^3 + y^3 - 3x^2 + 3y^2 + 1)|_{(2,0)} = 2^3 + 0^3 - 3.2^2 + 3.0^3 + 1 = -3$ yerel minimum değeridir.

$(2, -2)$ noktasında $\Delta(2, -2) = 36(x-1)(y+1)|_{(2, -2)} = 36 \cdot 1 \cdot (-1) = -36 < 0$ olduğundan ekstremum değeri yoktur, $(2, -2)$ eğeri noktasıdır.

6. $f(x, y) = x^2 + y^2 - xy + x + y - 4$ fonksiyonunun $x + y + 3 = 0$ şartı altında yerel ekstremum noktalarını ve ekstremum değerlerini *Lagrange* yöntemiyle bulunuz.

Çözüm: $f(x, y) = x^2 + y^2 - xy + x + y - 4$ ve $\phi(x, y) = x + y + 3$ fonksiyonları $D(f) = \mathbb{R}^2$, $D(\phi) = \mathbb{R}^2$ kümesinde tanımlı, birinci ve ikinci mertebeden kısmi türevlere

$$f'_x(x, y) = (x^2 + y^2 - xy + x + y - 4)'_x = 2x - y + 1, \quad f''_{xx}(x, y) = (2x - y + 1)'_x = 2$$

$$f'_y(x, y) = (x^2 + y^2 - xy + x + y - 4)'_y = 2y - x + 1, \quad f''_{xy}(x, y) = f''_{yx}(x, y) = (2x - y + 1)'_y = -1,$$

$$f''_{yy}(x, y) = (2y - x + 1)'_y = 2, \quad \phi'_x(x, y) = (x + y + 3)'_x = 1, \quad \phi'_y(x, y) = (x + y + 3)'_y = 1,$$

$\phi''_{xx}(x, y) = (1)'_x = 0$, $\phi''_{xy}(x, y) = (1)'_y = 0$, $\phi''_{yy}(x, y) = (1)'_y = 0$ sahiptirler, ayrıca bu türevler $\forall (x, y) \in \mathbb{R}^2$ noktasında polinom fonksiyonu olarak süreklidirler.

Lagrange yöntemini uygulamak için

$F(x, y) = f(x, y) + \lambda \phi(x, y) = x^2 + y^2 - xy + x + y - 4 + \lambda(x + y + 3)$ fonksiyonunu tanımlayalım.

$$\text{Şartlı ekstremum için gerekli şartları } \begin{cases} F'_x(x, y) = 2x - y + 1 + \lambda = 0 \\ F'_y(x, y) = 2y - x + 1 + \lambda = 0 \\ \phi(x, y) = x + y + 3 = 0 \end{cases} \text{ yazalım.}$$

Elde edilen sistemin çözümlerini bulalım.

$$\begin{cases} 2x - y + 1 + \lambda = 0 \\ 2y - x + 1 + \lambda = 0 \\ x + y + 3 = 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} x + y + 2 + 2\lambda = 0 \\ 3y - 3x = 0 \\ x + y + 3 = 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} 2\lambda = 1 \\ y = x \\ 2x = -3 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} \lambda = 1/2 \\ y = x = -3/2 \end{cases}$$

Buradan $\lambda = 1/2$ için $\left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right)$ kritik noktasını buluruz. Bu, $f(x, y)$ fonksiyonunun verilmiş $x + y + 3 = 0$ doğrusu üzerinde şartlı yerel ekstremum noktası adayıdır. Bu noktada şartlı ekstremum değerinin var olup olmadığını tespit etmek için yeterli şarttan faydalanalım. Bunun için $F(x, y) = x^2 + y^2 - xy + x + y - 4 + \frac{1}{2}(x + y + 3)$ fonksiyonunun

$$d^2F(x, y) = F''_{xx}(x, y)dx^2 + 2F''_{xy}(x, y)dxdy + F''_{yy}(x, y)dy^2 \text{ diferansiyelinin } \left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right) \text{ noktasındaki}$$

değerinin işaretini, dx ve dy diferansiyellerinin aynı noktada yazılmış $d\phi\left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right) = 1dx + 1dy = 0$

denklemini ve $(dx)^2 + (dy)^2 > 0$ sağlayan değerleri için inceleyelim. Buna göre

$$F'_x(x, y) = 2x - y + \frac{3}{2}, \quad F'_y(x, y) = 2y - x + \frac{3}{2}, \quad F''_{xx}(x, y) = 2, \quad F''_{xy}(x, y) = F''_{yx}(x, y) = -1, \quad F''_{yy}(x, y) = 2,$$

$$F''_{xx}\left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right) = 2, \quad F''_{xy}\left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right) = F''_{yx}\left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right) = -1, \quad F''_{yy}\left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right) = 2 \text{ dikkate alınırsa,}$$

$$d^2F\left(\frac{1}{2}, \frac{1}{2}\right) = 2dx^2 - 2dxdy + 2dy^2 \text{ bulunur. Burada } dx + dy = 0 \text{ den bulunan } dy = -dx \text{ 'i dikkate}$$

alırsak $dx \neq 0$ için $d^2F\left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right) = 2dx^2 - 2dx(-dx) + 2dx^2 = 6(dx)^2 > 0$ elde edilir. O halde yeterli

şarta göre $\left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right)$ noktası $f(x, y)$ fonksiyonunun bir şartlı yerel minimum noktası,

$z_{\min} = f\left(-\frac{3}{2}, -\frac{3}{2}\right) = (x^2 + y^2 - xy + x + y - 4)\Big|_{(-3/2, -3/2)} = \frac{9}{4} + \frac{9}{4} - \frac{9}{4} - \frac{3}{2} - \frac{3}{2} - 4 = -\frac{19}{4} = -4\frac{3}{4}$ şartlı minimum değeridir.

7. İntegralleri hesaplayınız:

a) $\int_0^1 dx \int_{1-\sqrt{1-x^2}}^{1+\sqrt{1-x^2}} y dy$ b) $\int_0^{\pi/2} d\varphi \int_0^{\sqrt{\cos\varphi}} r^5 \sin^2 \varphi dr$

Çözüm: Önce iç, ardından dış integrali hesaplayarak sonucu bulalım.

a) $\int_0^1 dx \int_{1-\sqrt{1-x^2}}^{1+\sqrt{1-x^2}} y dy = \int_0^1 \left(\frac{y^2}{2} \Big|_{1-\sqrt{1-x^2}}^{1+\sqrt{1-x^2}} \right) dx = \frac{1}{2} \int_0^1 \left[(1+\sqrt{1-x^2})^2 - (1-\sqrt{1-x^2})^2 \right] dx = \frac{1}{2} \int_0^1 4\sqrt{1-x^2} dx =$
 $= 2 \int_0^1 \sqrt{1-x^2} dx = 2 \left(\frac{1}{2} x \sqrt{1-x^2} + \frac{1}{2} \arcsin x \right) \Big|_0^1 = 1 \cdot \sqrt{1-1^2} + \arcsin 1 - (0) \sqrt{1-0^2} - \arcsin 0 = \arcsin 1 = \frac{\pi}{2}$

İkinci yol: $I = \frac{1}{2} \int_0^1 4\sqrt{1-x^2} dx = \left[\begin{array}{l} x = \sin t, \quad dx = \cos t dt \\ x = 0 \Rightarrow t = 0, \quad x = 1 \Rightarrow t = \pi/2 \end{array} \right] = 2 \int_0^{\pi/2} \sqrt{1-\sin^2 t} \cos t dt =$
 $2 \int_0^{\pi/2} \sqrt{1-\sin^2 t} \cos t dt = 2 \int_0^{\pi/2} |\cos t| \cos t dt = 2 \int_0^{\pi/2} \cos t \cos t dt = 2 \int_0^{\pi/2} \cos^2 t dt = \int_0^{\pi/2} (1 + \cos 2t) dt = \left(t + \frac{\sin 2t}{2} \right) \Big|_0^{\pi/2} =$
 $\frac{\pi}{2} + \frac{\sin \pi}{2} - 0 - \frac{\sin 0}{2} = \frac{\pi}{2}$

b) Art arda iç ve dış integraleri hesaplayarak

$\int_0^{\pi/2} d\varphi \int_0^{\sqrt{\cos\varphi}} r^5 \sin^2 \varphi dr = \int_0^{\pi/2} \sin^2 \varphi d\varphi \int_0^{\sqrt{\cos\varphi}} r^5 dr = \int_0^{\pi/2} \sin^2 \varphi \left(\frac{r^6}{6} \Big|_{r=0}^{r=\sqrt{\cos\varphi}} \right) d\varphi = \frac{1}{6} \int_0^{\pi/2} \sin^2 \varphi (\cos^3 \varphi - 0) d\varphi =$
 $\frac{1}{6} \int_0^{\pi/2} \sin^2 \varphi \cos^3 \varphi d\varphi = \frac{1}{6} \int_0^{\pi/2} \sin^2 \varphi \cos^2 \varphi d \sin \varphi = \frac{1}{6} \int_0^{\pi/2} \sin^2 \varphi (1 - \sin^2 \varphi) d \sin \varphi = \frac{1}{6} \left(\frac{\sin^3 \varphi}{3} - \frac{\sin^5 \varphi}{5} \right) \Big|_0^{\pi/2} =$
 $\frac{1}{6} \left(\frac{\sin^3 \pi/2}{3} - \frac{\sin^5 \pi/2}{5} - 0 + 0 \right) = \frac{1}{6} \left(\frac{1}{3} - \frac{1}{5} \right) = \frac{1}{45}$ bulunur.

Not. Sonucu integralin hesaplanması aşağıdaki gibi de yapılabilir

$\frac{1}{6} \int_0^{\pi/2} \sin^2 \varphi (1 - \sin^2 \varphi) d \sin \varphi = \left[\begin{array}{l} \sin \varphi = t, \quad dt = \cos \varphi d\varphi \\ \varphi = \pi/2 \Rightarrow t = 1, \quad \varphi = 0 \Rightarrow t = 0, \end{array} \right] = \frac{1}{6} \int_0^1 t^2 (1 - t^2) dt = \frac{1}{6} \left(\frac{t^3}{3} - \frac{t^5}{5} \right) \Big|_0^1 =$
 $\frac{1}{6} \left(\frac{1^3}{3} - \frac{1^5}{5} - 0 + 0 \right) = \frac{1}{6} \left(\frac{1}{3} - \frac{1}{5} \right) = \frac{1}{45}.$

8. $\int_0^1 dx \int_0^{1-\sqrt{1-x^2}} f(x, y) dy + \int_1^2 dx \int_0^{2-x} f(x, y) dy$ integralinde integralleme sırasını değiştiriniz. (Şekil çiziniz)

Çözüm: $I_1 = \int_0^1 dx \int_0^{1-\sqrt{1-x^2}} f(x, y) dy$, $I_2 = \int_1^2 dx \int_0^{2-x} f(x, y) dy$ ardışık (sıralı) integrallerini iki katlı integraller şeklinde yazalım. Bu amaçla her integrale karşılık gelen integralleme bölgesini belirleyelim ve bölgeleri koordinat düzleminde göstereyim. Şekle göre

$D_1 = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid 0 \leq x \leq 1, 0 \leq y \leq 1 - \sqrt{1 - x^2}\}$ ve

$D_2 = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid 0 \leq x \leq 2, 0 \leq y \leq 2 - x\}$ yazarız. O halde

Fubini teoremine göre

$$I_2 = \int_0^1 dx \int_0^{1-\sqrt{1-x^2}} f(x, y) dy = \iint_{D_2} f(x, y) dy$$

$$I_2 = \int_1^2 dx \int_0^{2-x} f(x, y) dy = \iint_{D_2} f(x, y) dy \text{ yazılabilir.}$$

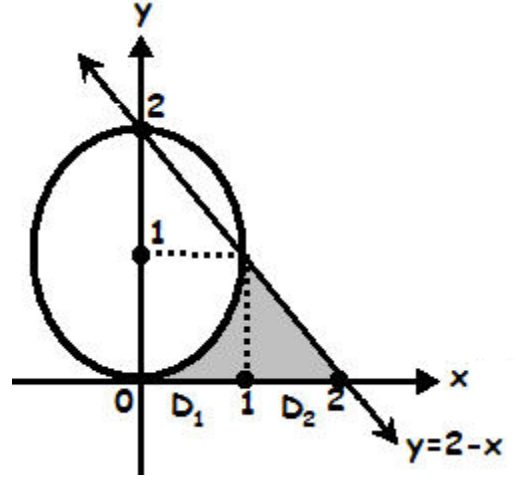
$$D = D_1 \cup D_2 = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid 0 \leq y \leq 1, \sqrt{2y - y^2} \leq x \leq 2 - y\}$$

ve D_1, D_2 bölgeleri sadece ortak sınır noktalarına sahip olduğuna göre iki katlı integralin özelliği gereği

$$I = \int_0^1 dx \int_0^{1-\sqrt{1-x^2}} f(x, y) dy + \int_1^2 dx \int_0^{2-x} f(x, y) dy = I_1 + I_2 = \iint_{D_1} f(x, y) dy + \iint_{D_2} f(x, y) dy = \iint_D f(x, y) dy$$

Elde edilir. D bölgesi OX eksenini doğrultusunda düzgün bölgedir. Buna göre sonuncu integrali ardışık (sıralı) integrale indirgeyebiliriz

$$I = \int_0^1 dx \int_0^{1-\sqrt{1-x^2}} f(x, y) dy + \int_1^2 dx \int_0^{2-x} f(x, y) dy = \iint_D f(x, y) dy = \int_0^1 dy \int_{\sqrt{2y-y^2}}^{2-y} f(x, y) dy.$$

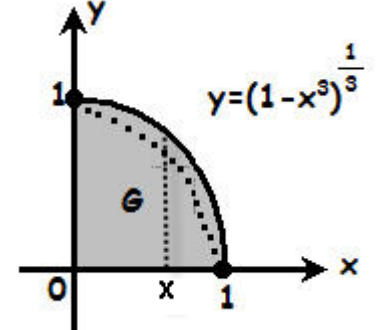
9. G bölgesi, $x^3 + y^3 = 1$, $(x \geq 0, y \geq 0)$ eğrisi ve koordinat eksenleriyle sınırlandığına göre

$\iint_G x^2 y^2 \sqrt{1 - x^3 - y^3} dx dy$ integralini hesaplayınız. (Şekil çiziniz)

Çözüm: Koordinat düzleminde, integralleme bölgesini sınırlayan eğrileri çizerek bölgeyi

$G = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid 0 \leq x \leq 1, 0 \leq y \leq \sqrt[3]{1 - x^3}\}$ gibi tanımlayalım.

$f(x, y) = x^2 y^2 \sqrt{1 - x^3 - y^3}$ fonksiyonu bu bölgede tanımlı ve sürekli olduğundan Fubini teoremine göre iki katlı integral ardışık integrallere indirgenebilir ve

$$\begin{aligned} I &= \iint_G x^2 y^2 \sqrt{1 - x^3 - y^3} dx dy = \int_0^1 dx \int_0^{\sqrt[3]{1-x^3}} x^2 y^2 \sqrt{1 - x^3 - y^3} dy = -\frac{1}{3} \int_0^1 x^2 dx \int_0^{\sqrt[3]{1-x^3}} \sqrt{1 - x^3 - y^3} d(1 - x^3 - y^3) = \\ &= -\frac{1}{3} \int_0^1 x^2 dx \left[\frac{2}{3} (1 - x^3 - y^3)^{3/2} \right]_{y=0}^{y=\sqrt[3]{1-x^3}} = -\frac{2}{9} \int_0^1 \left[0^{3/2} - (1 - x^3)^{3/2} \right] x^2 dx = \frac{2}{9} \int_0^1 (1 - x^3)^{3/2} x^2 dx = \\ &= \frac{2}{27} \int_0^1 (1 - x^3)^{3/2} d(1 - x^3) = -\frac{2}{27} \cdot \frac{2}{5} (1 - x^3)^{5/2} \Big|_0^1 = -\frac{4}{135} (0^{5/2} - 1^{5/2}) = \frac{4}{135} \end{aligned}$$

gibi hesaplanır.

10. G bölgesi, $(x^2 + y^2)^2 = x^2 - y^2$, $(x \geq 0)$ lemniskat yaprağıyla sınırlandığına göre

$\iint_G x \sqrt{x^2 + y^2} dx dy$ integralini kutupsal koordinatlara geçerek hesaplayınız. (Şekil çiziniz)

Çözüm: Lemniskat eğrisinin koordinat eksenlerine ve orijine nazaran simetrik olduğunu görürüz. Bu eğrisinin verilmiş denklemini kutupsal koordinatlarla yazalım. Buna göre

$$(r^2 \cos^2 \varphi + r^2 \sin^2 \varphi)^2 = r^2 \cos^2 \varphi - r^2 \sin^2 \varphi \quad \text{veya}$$

$r^4 = r^2 \cos 2\varphi$ yahut $r = \sqrt{\cos 2\varphi}$ elde edebiliriz. Bu denklemi dikkate alarak eğriyi çizebiliriz. Eğrinin sınırladığı sağ yarı düzlemde bulunan bölgeyi kutupsal koordinatlarla

$G^* = \left\{ (r, \varphi) \in \mathbb{R}^2 \mid -\frac{\pi}{4} \leq \varphi \leq \frac{\pi}{4}, 0 \leq r \leq \sqrt{\cos 2\varphi} \right\}$ şeklinde tanımlayalım. O halde değişken

değiştirme kuralı gereği

$$\iint_G x \sqrt{x^2 + y^2} dx dy = \iint_{G^*} r \cos \varphi \sqrt{r^2 \cos^2 \varphi + r^2 \sin^2 \varphi} \cdot r dr d\varphi \quad \text{yazabiliriz. Bu integrali Fubini teoremine}$$

göre ardışık integrallere indirgeyerek hesaplayalım:

$$I = \iint_G x \sqrt{x^2 + y^2} dx dy = \iint_{G^*} r \cos \varphi \sqrt{r^2 \cos^2 \varphi + r^2 \sin^2 \varphi} \cdot r dr d\varphi = \iint_{G^*} r \cos \varphi \sqrt{r^2 (\cos^2 \varphi + \sin^2 \varphi)} \cdot r dr d\varphi =$$

$$\iint_{G^*} r \cos \varphi \sqrt{r^2} \cdot r dr d\varphi = \iint_{G^*} r^3 \cos \varphi dr d\varphi = \int_{-\pi/4}^{\pi/4} d\varphi \int_0^{\sqrt{\cos 2\varphi}} r^3 \cos \varphi dr = \int_{-\pi/4}^{\pi/4} \cos \varphi d\varphi \int_0^{\sqrt{\cos 2\varphi}} r^3 dr =$$

$$\int_{-\pi/4}^{\pi/4} \cos \varphi d\varphi \int_0^{\sqrt{\cos 2\varphi}} r^3 dr = \int_{-\pi/4}^{\pi/4} \cos \varphi d\varphi \left(\frac{r^4}{4} \Big|_{r=0}^{r=\sqrt{\cos 2\varphi}} \right) = \frac{1}{4} \int_{-\pi/4}^{\pi/4} \cos \varphi (\cos^2 2\varphi - 0^4) d\varphi = \frac{1}{4} \int_{-\pi/4}^{\pi/4} \cos \varphi \cos^2 2\varphi d\varphi =$$

$$\frac{1}{4} \int_{-\pi/4}^{\pi/4} \cos^2 2\varphi d \sin \varphi = \frac{1}{4} \int_{-\pi/4}^{\pi/4} (1 - 2 \sin^2 \varphi)^2 d \sin \varphi = \frac{1}{4} \int_{-\pi/4}^{\pi/4} (1 - 4 \sin^2 \varphi + 4 \sin^4 \varphi) d \sin \varphi =$$

$$\frac{1}{4} \left(\sin \varphi - \frac{4 \sin^3 \varphi}{3} + \frac{4 \sin^5 \varphi}{5} \right) \Big|_{-\pi/4}^{\pi/4} = \frac{1}{4} \left(\sin \frac{\pi}{4} - \frac{4 \sin^3 \frac{\pi}{4}}{3} + \frac{4 \sin^5 \frac{\pi}{4}}{5} - \left(\sin \left(-\frac{\pi}{4} \right) - \frac{4 \sin^3 \left(-\frac{\pi}{4} \right)}{3} + \frac{4 \sin^5 \left(-\frac{\pi}{4} \right)}{5} \right) \right) =$$

$$\frac{1}{4} \cdot 2 \left(\sin \frac{\pi}{4} - \frac{4 \sin^3 \frac{\pi}{4}}{3} + \frac{4 \sin^5 \frac{\pi}{4}}{5} \right) = \frac{1}{2} \left(\frac{\sqrt{2}}{2} - \frac{4 \cdot 2 \sqrt{2}}{3 \cdot 8} + \frac{4 \cdot 4 \sqrt{2}}{5 \cdot 32} \right) = \frac{1}{2} \left(\frac{\sqrt{2}}{2} - \frac{\sqrt{2}}{3} + \frac{\sqrt{2}}{10} \right) = \frac{2\sqrt{2}}{15}.$$

11. $y = \frac{x^2}{2}$ eğri ve $y = 2x$, $y = 4$, $(y \geq 4)$ doğruları ile sınırlanmış D şeklinin alanını iki katlı integral yardımıyla bulunuz. (Şekil çiziniz)

Çözüm:

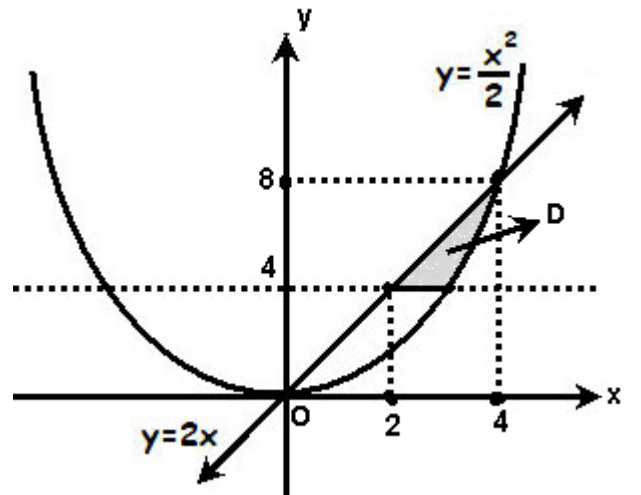
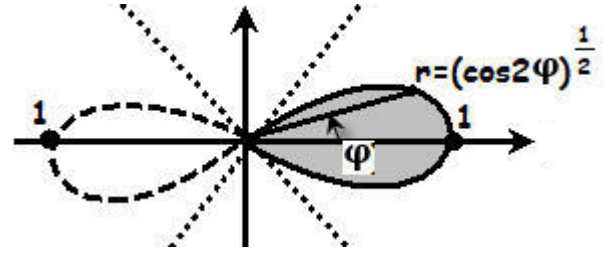
Önce D şeklinin sınır eğrilerini koordinat düzleminde çizerek bölgeyi belirleyelim. Şekle göre bölgeyi

$$G = \left\{ (x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid 4 \leq y \leq 8, \frac{y}{2} \leq x \leq \sqrt{2y} \right\} \text{ gibi}$$

tanımlayalım. O halde düzlemsel şeklin alanı formülüne ve Fubini teoremine göre

$$S(D) = \iint_D 1 \cdot dx dy = \int_4^8 dy \int_{y/2}^{\sqrt{2y}} dx = \int_4^8 dy \left(x \Big|_{x=y/2}^{x=\sqrt{2y}} \right) =$$

$$\int_4^8 \left(\sqrt{2y} - \frac{y}{2} \right) dy = \sqrt{2} \int_4^8 \sqrt{y} dy - \frac{1}{2} \int_4^8 y dy = \left(\frac{2\sqrt{2}}{3} y^{3/2} - \frac{1}{4} y^2 \right) \Big|_4^8 =$$

$$\frac{2\sqrt{2}}{3} \cdot 8^{3/2} - \frac{1}{4} \cdot 8^2 - \frac{2\sqrt{2}}{3} \cdot 4^{3/2} + \frac{1}{4} \cdot 4^2 = \frac{2\sqrt{2}}{3} \cdot 16\sqrt{2} - 16 - \frac{16\sqrt{2}}{3} + 4 = \frac{64}{3} - 12 - \frac{16\sqrt{2}}{3} = \frac{28-16\sqrt{2}}{3} br^2 \text{ gibi bulunur.}$$

$$S(D) = \frac{28-16\sqrt{2}}{3} br^2.$$

12. $z = x^2 + xy + y^2 + 2$, $x^2 + y^2 = 1$, $z = 1$ yüzeylerinin sınırladığı cismin hacmini iki katlı integral yardımıyla bulunuz. (Şekil çiziniz)

Çözüm: Cismi sınırlayan yüzeyleri ve cismin Oxy koordinat düzlemi üzerindeki izdüşümü olan D bölgesini koordinat düzleminde çizelim. Şekle göre

$$D = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid x^2 + y^2 \leq 1\} \text{ ve kutupsal koordinatlara}$$

geçerken görüntüsünün

$$D^* = \{(r, \varphi) \in \mathbb{R}^2 \mid 0 \leq \varphi \leq 2\pi, 0 \leq r \leq 1\} \text{ olduğu görülür.}$$

Hacim formülüne göre cismin hacmi

$$V = \iint_D [f(x, y) - 1] dx dy = \iint_D (x^2 + xy + y^2 + 2 - 1) dx dy =$$

$$\iint_D (x^2 + xy + y^2 + 1) dx dy =$$

$$\iint_{D^*} (r^2 \cos^2 \varphi + r^2 \cos \varphi \sin \varphi + r^2 \sin^2 \varphi + 1) r dr d\varphi =$$

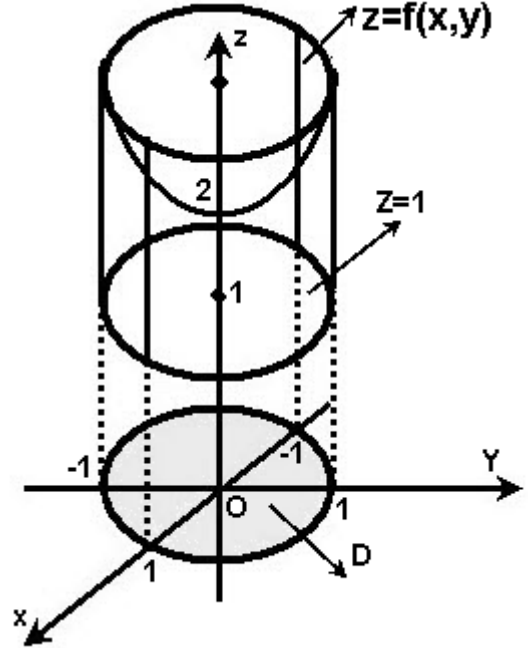
$$\iint_{D^*} (r^2 + r^2 \cos \varphi \sin \varphi + 1) r dr d\varphi =$$

$$\iint_{D^*} (r^3 + r^3 \cos \varphi \sin \varphi + r) dr d\varphi =$$

$$\int_0^{2\pi} d\varphi \left(\frac{r^4}{4} + \frac{r^4}{4} \cos \varphi \sin \varphi + \frac{r^2}{2} \right) \Big|_{r=0}^{r=1} =$$

$$\int_0^{2\pi} d\varphi \left(\frac{r^4}{4} + \frac{r^4}{4} \cos \varphi \sin \varphi + \frac{r^2}{2} \right) \Big|_{r=0}^{r=1} = \int_0^{2\pi} \left(\frac{1^4}{4} + \frac{1^4}{4} \cos \varphi \sin \varphi + \frac{1^2}{2} - 0 \right) d\varphi = \int_0^{2\pi} \left(\frac{3}{4} + \frac{1}{8} \sin 2\varphi \right) d\varphi =$$

$$\left(\frac{3\varphi}{4} - \frac{\cos 2\varphi}{16} \right) \Big|_0^{2\pi} = \frac{3 \cdot 2\pi}{4} - \frac{\cos 4\pi}{16} - \frac{3 \cdot 0}{4} + \frac{\cos 2 \cdot 0}{16} = \frac{3\pi}{2} - \frac{1}{16} + \frac{1}{16} = \frac{3\pi}{2} br^3 \text{ bulunur. Cismin hacmi } V = \frac{3\pi}{2} br^3 \text{ dir.}$$

13. $y = x^2$ parabolü ve $y = 0$, $x = 2$ doğruları ile sınırlanmış G homojen düzlemsel şeklinin ($\rho(x, y) = 1$) koordinat eksenlerine göre statik momentlerini ve ağırlık merkezini bulunuz. (Şekil çiziniz)

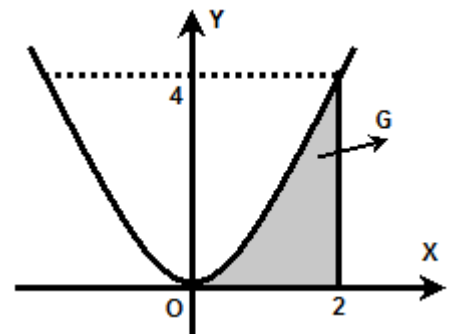
Çözüm: G şeklini sınırlayan eğrileri koordinat düzleminde çizelim ve $G = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \mid 0 \leq x \leq 2, 0 \leq y \leq x^2\}$ bölgesini tanımlayalım. Kütlenin G bölgesinde dağılım yoğunluğu $\rho(x, y) = 1$ fonksiyonu bu bölgede sürekli olduğundan G şeklinin kütlesi ve eksenlere nazaran statik momentleri

$$m = \iint_G \rho(x, y) \cdot dx dy, \quad M_x = \iint_G \rho(x, y) y \cdot dx dy,$$

$$M_y = \iint_G \rho(x, y) x \cdot dx dy$$

formülleri aracılığıyla bulunabilir. O halde

$$m = \iint_G \rho(x, y) \cdot dx dy = \iint_G dx dy = \int_0^2 dx \int_0^{x^2} 1 dy = \int_0^2 \left(y \Big|_{y=0}^{y=x^2} \right) dx =$$

$$\int_0^2 (x^2 - 0^2) dx = \int_0^2 x^2 dx = \left. \frac{x^3}{3} \right|_0^2 = \frac{2^3}{3} - \frac{0^3}{3} = \frac{2^3}{3} = \frac{8}{3}$$

$$M_x = \iint_G \rho(x, y) y \cdot dx dy = \iint_G y dx dy = \int_0^2 dx \int_0^{x^2} y dy = \int_0^2 \left(\frac{y^2}{2} \right)_{y=0}^{x^2} dx = \frac{1}{2} \int_0^2 (x^4 - 0^2) dx = \frac{1}{2} \int_0^2 x^4 dx = \left. \frac{x^5}{10} \right|_0^2 =$$

$$\frac{2^5}{10} - \frac{0^5}{10} = \frac{2^5}{10} = \frac{16}{5}$$

$$M_y = \iint_G \rho(x, y) x \cdot dx dy = \iint_G x dx dy = \int_0^2 dx \int_0^{x^2} x dy = \int_0^2 x \left(y \right)_{y=0}^{x^2} dx = \int_0^2 x (x^2 - 0) dx = \int_0^2 x^3 dx = \left. \frac{x^4}{4} \right|_0^2 = \frac{2^4}{4} = 4$$

bulunur. Sonuçta şeklin ağırlık merkezinin koordinatları $x_c = \frac{M_y}{m} = \frac{4}{8/3} = \frac{3}{2}$, $y_c = \frac{M_x}{m} = \frac{16/5}{8/3} = \frac{6}{5}$ ve ağırlık merkezi $M_0 \left(\frac{3}{2}, \frac{6}{5} \right)$ bulunur.